

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
VI Međunarodni naučni skup

danas

SPECIAL
EDUCATION
AND REHABILITATION
today

University of Belgrade
Faculty of Special Education and Rehabilitation
6th International Scientific Conference

*Zbornik radova
Proceeding*

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

VI međunarodni naučni skup
**SPECIJALNA EDUKACIJA I
REHABILITACIJA DANAS**

Beograd, 14–16. septembar 2012.

The Sixth International Scientific Conference

**SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION TODAY**

Belgrade, September, 14–16, 2012

**Zbornik radova
Proceedings**

Beograd, 2012.
Belgrade, 2012

**SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY**

**Zbornik radova
Proceedings**

VI međunarodni naučni skup
The Sixth International Scientific Conference
Belgrade, 14–16. 9. 2012.

Izdavač / Publisher:

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation
11000 Beograd, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača / for Publisher:

prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

prof. dr Mile Vuković

Urednici / Editors:

prof. dr Nenad Glumbić, doc. dr Vesna Vučinić

Zbornik radova Proceedings će biti publikovan
u elektronskom obliku CD

Tiraž / Circulation:

200

ISBN 978-86-6203-037-5

KAKAV PROBACIONI SISTEM NAM JE POTREBAN?

Danica Vasiljević-Prodanović

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Reforme krivičnih zakonodavstava i šira primena alternativnih sankcija uslovljavaju razvijanje sistema za izvršenje ovih sankcija. U mnogim zemljama dominantnu organizacionu formu čine probacione službe, koje imaju ključnu ulogu u svim fazama sistema krivičnog pravosuđa. Pored ekspanzije probacije u zemljama istočne Evrope, primetno je da se promene u okviru probacionih sistema dešavaju i u zakonodavstvima sa dugom tradicijom probacionog rada. Ciljevi, zadaci i nadležnosti probacionih službi definisani su odgovarajućim zakonskim aktima. Međutim, oni su podložni promenama u skladu sa izmenama kriminalne politike i aktuelne prakse kažnjavanja. Domaće krivično pravosuđe se nalazi u procesu reforme koja podrazumeva usklađivanje sa međunarodnim standardima i usvajanje rešenja zasnovanih na primerima dobre prakse. Jedan od važnih zadataka u procesu reforme jeste uspostavljanje probacionog sistema, za šta je potrebno obezbediti normativi okvir (Zakon o probaciji) i stvoriti organizacione preuslove. Ključna pitanja koja treba postaviti odnose se na ulogu, ciljeve i zadatke probacione službe u odnosu na ciljeve kaznene politike. U naslovu ovog rada postavljeno je pitanje na koje autorka ne nudi odgovor, već otvara debatu ukazujući da ne postoje gotova rešenja koja se mogu transplantirati. Cilj rada je prikaz različitih oblika organizacije probacionih službi evropskih zemalja i kritički osvrt na neka pitanja razvoja probacije u našoj zemlji.

Ključne reči: probacija, kazneni sistem, reforma

UVOD

Domaće krivično pravosuđe se nalazi u procesu reforme koja podrazumeva usklađivanje sa međunarodnim standardima i usvajanje rešenja zasnovanih na primerima dobre prakse. Jedan od važnih zadataka u procesu reforme jeste uspostavljanje probacionog sistema, kao logična nadgradnja povereničke službe koja je trenutno nadležna za izvršenje alternativnih sankcija rada u javnom interesu i uslovne osude sa zaštitnim nadzorom. Prvi korak je učinjen donošenjem novih zakona 2006. i kasnije izmenama i dopunama 2009. godine. Usvojeno je i nekoliko strategija razvoja domaćeg krivičnog pravosuđa, kojima je predviđeno osnivanje probacione službe: *Strategija za sprovođenje alternativnih krivičnih sankcija*, *Strategija za smanjenje preopterećenosti smeštajnih kapaciteta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija* i *Strategija socijalne reintegracije i prihvata osuđenih lica*. U ovom radu je dat kratak prikaz nekih modela organizovanja i osnovnih karakteristika probacionih službi evropskih zemalja čija iskustva bi mogla doprineti razvoju domaćeg probacionog sistema. Takođe je dat kritički osvrt na pitanja uloge i ciljeva probacione službe, kao značajne karike koja bi trebalo da doprinese humanizaciji penalne prakse i povećanju efikasnosti u svim fazama sistema krivičnog pravosuđa.

PROBACIONI SISTEMI U EVROPSKIM ZEMLJAMA

U velikom broju evropskih zakonodavstava probacione službe predstavljaju danas jedan od ključnih elemenata sistema krivičnog pravosuđa. Tradicionalna uloga probacije je dugo godina podrazumevala nadzor nad osuđenim licima tokom uslovne osude i uslovnog otpusta. Razvojem sankcija i mera u zajednici, aktivnosti probacionih službi

su značajno proširene i danas obuhvataju čitav niz poslova u svim fazama sistema krivičnog pravosuđa: prevencija kriminaliteta, rana intervencija, pripremanje izveštaja, izvršenje sankcija i mera u zajednici, aktivnosti u penitencijarnim ustanovama, nadzor nad osuđenim licima itd. (Kalmthout, Derks, 2000). Nabrojaćemo neke od karakterističnih zadataka savremenih probacionih službi:

- pripremanje različitih izveštaja o prestupniku i pružanje informacija sudu i tužilaštvu,
- razvoj, organizovanje i nadzor nad izvršenjem sankcija i mera u zajednici,
- pružanje praktične, socijalne i psihološke podrške prestupniku u svim fazama krivičnog postupka,
- promovisanje, omogućavanje i olakšavanje razvoja diverzionih modela postupanja sa prestupnikom,
- doprinos povećanju javne bezbednosti putem nadzora prestupnika,
- podrška zatvorenicima tokom pripreme za otpust,
- kontrola i nadzor izvršenja obaveza koje su određene osuđenom,
- uključivanje vladinih i nevladinih organizacija, kompanija i agencija u proces planiranja i vođenja probacionih projekata i praćenje izvršenja sankcija i mera u zajednici,
- pružanje podrške porodicama prestupnika kako bi se održali i poboljšali njihovi međusobni odnosi i eliminisale poteškoće koje mogu ometati socijalnu integraciju (Kalmthout et al., 2003).

U većini evropskih zemalja postoje dobro razvijeni probacioni sistemi, iako se oni značajno razlikuju zbog varijacija u stepenu efikasnosti i nivou društvene podrške potrebne za njihovo održavanje. Postoje razlike u obimu probacionih aktivnosti, stepenu integrisanosti u sistem socijalne zaštite i organizacionoj strukturi. Većina probacionih sistema u Evropi je centralno organizovana, pretežno pod kontrolom ministarstva pravde (Vasiljević, 2006). Više informacija o probacionim sistemima evropskih zemalja se može naći na internet stranici Evropske organizacije za probaciju – CEP (*Conférence Permanente Européenne de la Probation*), koja promoviše saradnju među državama u cilju razmene ideja i iskustava sa probacijom.

Prema Durnescu, probacioni sistemi evropskih zemalja se mogu podeliti na četiri tipa u zavisnosti od primarnih ciljeva i uloga u krivičnopravnim sistemima: (1) probacioni sistemi zasnovani na promovisanju primene sankcija i mera u zajednici; (2) probacioni sistemi koji su bazirani na pružanju podrške sudovima i tužilaštvu; (3) probacioni sistemi zasnovani na modelu rehabilitacije/zaštite društva; (4) probacioni sistemi koji su usmereni na kažnjavanje u zajednici (Durnescu, 2008).

Na primerima Estonije i Turske možemo videti probacione sisteme koji su zasnovani na promovisanju primene sankcija i mera u zajednici čiji je osnovni cilj smanjenje zatvorske populacije. Estonija, kao država sa jednom od najviših stopa zatvaranja u Evropi, nastoji da ovaj problem rešava primenom različitih mera, od uslovne osude do parolnog nadzora, pri čemu je jedan od važnih strateških ciljeva probacione službe razvoj sistema procene prestupnika (Kalmthout, Durnescu, 2008). Praksa pojedinih zemalja (npr. Španije) pokazuje da povećana primena alternativna kazni zatvora ne utiče na redukovanje zatvorske populacije. Stanley Cohen je svojevremeno izneo tezu o simbiotskom odnosu između kazne zatvora i njenih alternativa (Cohen, 1985).

Neki probacioni sistemi, kao npr. u Italiji i Rumuniji su fokusirani na podršku sudovima i tužilaštvu pružanjem informacija i pripremanjem izveštaja za sud i tužilaštvo na različitim nivoima odlučivanja. Karakteristika probacionih sistema anglosaksonskih zemalja (Engleska i Vels, Irska) je usmerenost na kažnjavanje u zajednici, pri čemu se alternativne sankcije posmatraju kao sredstvo kažnjavanja.

Najveći broj evropskih probacionih sistema zasnovan je na modelu rehabilitacije/ zaštite društva (Francuska, Češka, Austrija, Danska, Finska, Mađarska, Norveška, Nemačka, Bugarska itd.). Alternativne sankcije se posmatraju kao sredstvo rehabilitacije osuđenog; akcenat je na tretmanu i podršci. Cilj ovako zasnovanih probacionih sistema je „podrška prestupnicima da od stanu od vršenja krivičnih dela, čime se postiže smanjenje povrata i povećava bezbednost zajednice“ (Durnescu, 2008: 276). Da bi se postigao ovaj cilj neophodno je da probaciona služba organizuje i sprovodi aktivnosti koje će delovati na kriminogene faktore prestupnika i da razvija sistem postpenalne zaštite. Ovakva praksa je u skladu sa nalazima istraživanja (Farrall, 2002; McNeill, 2009) koja sugerišu da probacioni rad treba usmeriti na jačanje faktora koji vode povećanju životnih mogućnosti prestupnika (poboljšanje porodičnih odnosa, pronalaženje smeštaja, obuka za zanimanje i zaposlenje, unapređenje socijalnih veština, lečenje od bolesti zavisnosti itd.), odnosno, kao što navodi McNeill, povećanju 'socijalnih kapaciteta'.

NEKA PITANJA RAZVOJA PROBACIJE U SRBIJI

Od uvođenja novih alternativnih sankcija u praksu domaćih krivičnih sudova, njihovo učešće u ukupnom broju izrečenih sankcija je praktično bilo simbolično. Od 2007. do 2010. je izrečeno ukupno 205 kazni rada u javnom interesu, da bi tokom 2011. bio zabeležen trend porasta primene ove sankcije (357). Izvršenje ovih sankcija je u nadležnosti povereničke službe koja deluje u okviru Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. U ovom periodu je usvojeno i nekoliko značajnih dokumenata koji usmeravaju reformu sistema krivičnog pravosuđa. Ovakav razvoj upućuje na otvaranje rasprave o osnivanju probacione službe. Osnovna pitanja koja treba postaviti odnose se na ulogu, ciljeve i zadatke probacione službe u odnosu na postavljene ciljeve kaznene politike. U misijama probacionih službi evropskih zemalja se navode različiti ciljevi: zaštita javnosti; smanjenje stope povrata; smanjenje prenaseljenosti zatvora; smanjenje troškova izvršenja sankcija; kažnjavanje u zajednici; rehabilitacija prestupnika; jačanje svesti prestupnika o efektima kriminala na žrtvu i zajednicu; itd.

Rasterećenje zatvorskih ustanova je jedan od najčešće pominjanih ciljeva primene alternativnih sankcija. Canton upozorava da razvoj probacionog sistema ne bi trebalo posmatrati kao gotovo rešenje za problem prenaseljenosti zatvora. Sankcije koje se izvršavaju u okviru zajednice su alternative kratkotrajnim kaznama zatvora i mogu imati skroman učinak na veličinu zatvorske populacije, koja u većoj meri zavisi od dužine trajanja kazne zatvora (Canton, 2009). Iskustva drugih zemalja su pokazala da povećanje primene alternativnih sankcija ne doprinosi u značajnijoj meri smanjenju zatvorske populacije.

Iako postoji mišljenje da primena alternativa kazni zatvora smanjuje troškove izvršenja krivičnih sankcija, realno je očekivati da će osnivanje probacione službe povećati troškove sistema. Imajući u vidu trenutnu situaciju, ovo bi mogla biti jedna od glavnih prepreka razvoju. Države sa približnim brojem stanovnika kao naša zemlja imaju probacione službe sa 300-500 zaposlenih službenika, što svakako ne možemo planirati u bliskoj budućnosti.

Zadaci probacione službe u sistemu domaćeg krivičnog pravosuđa bi mogli biti:

- pripremanje izveštaja za sud i tužilaštvo;
- procena prestupnika;
- izvršenje alternativnih sankcija (rad u javnom interesu, uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom, elektronski nadzor);
- sprovođenje mera u cilju skretanja krivičnog postupka i mera koje su alternativne pritvoru (obuhvatajući medijaciju i različite uslove koje tužilac može postaviti u sklopu nagodbe sa okrivljenim kako bi se izbeglo pokretanje krivičnog postupka);

- prihvata osuđenih lica (pomoć i podrška osuđenim licima nakon izvršenja kazne zatvora i mera bezbednosti obaveznog lečenja; izrada i realizacija plana otpusta);
- pomoć i podrška žrtvama krivičnih dela.

U cilju uspešnog uspostavljanja probacionog sistema u našoj zemlji, neophodno je da budu ispunjeni određeni preduslovi:

- obezbeđivanje normativnog okvira (Zakon o probaciji i podzakonska akta);
- obezbeđivanje neophodnih materijalnih resursa;
- ozrada informacionog sistema i baza podataka;
- razvoj sistema procene prestupnika;
- organizovanje mreže pružalaca usluga (tretmana, pomoći i podrške osuđenim licima i žrtvama k.d.);
- proširivanje mreže korisnika rada u javnom interesu;
- informisanje javnosti i obezbeđivanje podrške;
- obuka stručnjaka koji će obavljati poslove probacionih službenika;
- izmena nastavnih programa na fakultetima u skladu sa novim potrebama sistema krivičnog pravosuđa.

ZAKLJUČAK

Poslednjih decenija, kao rezultat globalnih kretanja, u krivičnopravnoj oblasti je primetan trend transfera penalne prakse, koji ne podrazumeva samo razmenu iskustava, već preuzimanje organizacionih modela i metoda prakse iz drugih zakonodavstava. Takav je slučaj sa razvojem probacije u mnogim zemljama istočne Evrope koje nisu poznavale tradiciju probacionog rada. U okviru reforme našeg sistema krivičnog pravosuđa, osnivanje probacione službe bi moglo doprineti humanizaciji penalne prakse, unapređenju poštovanja ljudskih prava osuđenog i poboljšanju efikasnosti našeg krivičnopravnog sistema. Međutim, treba imati u vidu da ne postoje gotova rešenja koja se mogu preuzeti bez sagledavanja socijalnih, ekonomskih, kulturnih i drugih osobenosti naše zemlje. Takođe je veoma važno biti realan u očekivanjima i umeren u postavljanju ciljeva. Praksa drugih zemalja pokazuje da povećanje primene sankcija u zajednici ne mora dovesti do smanjenja primene kazne zatvora. Smanjenje troškova kaznenog sistema može izgledati kao veoma primamljiv cilj, ali iskustva govore da nije realno dostižan. Ukoliko se pritom zanemari reintegracija osuđenog, cena po društvo može biti mnogo veća. Ulogu probacione službe u našem sistemu krivičnog pravosuđa bismo mogli odrediti ne samo u skladu sa potrebama krivičnog pravosuđa, već i u okviru širih mera socijalne politike koje imaju za cilj razvijanje odgovornosti pojedinca i stvaranje okruženja koje će osnaživati njegove potencijale za produktivno učešće u društvenom životu.

LITERATURA

1. Canton, R. (2009). Taking probation abroad. *European Journal of Probation*, 1 (1), 66–78.
2. CEP. <http://www.cepprobation.org/page/53/home>
3. Cohen, S. (1985). *Visions of social control*. Cambridge: Polity Press.
4. Durnescu, I. (2008). An exploration of the purposes and outcomes of probation in European jurisdictions. *Probation Journal*, 55 (3), 273–281.
5. Farrall, S. (2002). Long-term absence from probation: Officers' and probationers' accounts. *The Howard Journal*, 41 (3), 263–278.

6. Kalmthout A., & Derks J. (2000). *Probation and probation services: A european perspective*. Nijmegen: WLP.
7. Kalmthout A., Roberts J., & Vinding S. (2003). *Probation and probation services in the EU accession countries*. Nijmegen: WLP.
8. Kalmthout, A., & Durnescu, I. (Eds.) (2008). *Probation in Europe*. Nijmegen: WLP.
9. McNeill, F. (2009). What works and what' just? *European Journal of Probation*, 1 (1), 21–40.
10. Vasiljević, D. (2006). Modeli probacionih servisa u zemljama Evrope. *Beogradska defektološka škola*, 3, 167–177.

WHAT KIND OF PROBATION SYSTEM WE NEED?

Danica Vasiljević-Prodanović

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

Reform of criminal legislation and wider application of alternative sanctions demand the development of the system for the enforcement of these sanctions. In many countries the dominant organizational forms are probation services, which play a key role in all stages of the criminal justice system. In addition to the expansion of probation services in Eastern Europe, it is evident that changes in the probation system occur in jurisdictions with a long tradition of probation. The objectives, tasks and responsibilities of probation services are defined by the relevant legislation. However, they are subject to change according to changes in criminal policy and actual penal practice. Domestic criminal justice is currently in the process of reform which includes compliance with international standards and adoption of solutions based on best practices. One of the important tasks in the reform process is to establish a probation system, which requires a normative framework (Law on probation) and creation of organizational conditions. Key questions to ask relate to the role, objectives and tasks of the probation service in relation to the objectives of penal policy. In the title of this article there is a question on which the author does not give an answer, but opens the debate saying that there are no ready solutions that can be transplanted. The aim of this paper is to review different forms of organizing probation services in European countries, and to critically analyse some issues regarding development of probation in our country.

Key words: *probation, penal system, penal reform*